

Podoby mýtu v próze Dumitra Rada Popesca

KLAUDIA DONKOVÁ
(Bratislava)

FORMS OF MYTH IN THE PROSE OF DUMITRU RADU POPESCU

Dumitru Radu Popescu is one of the most prominent figures of the generation that debuted at the turn of the 1950s and 1960s. At that time, Romanian literature had a privileged position in society as it shaped public opinion in a certain way. Although they were subject to censorship, some writers found ways to escape ways to escape it (together with propagated aesthetic doctrine of socialist realism) by letting fantasies, mysticism, pagan mythology, and symbolism enter their prose. The archetypes of universal literature – life, death, time, creation, and eternity – are undoubtedly an organic and vital source of inspiration for D. R. Popescu. His literary work is extremely rich and successful from the point of view of the themes and the motifs presented and the novelty of its construction and style.

KEYWORDS: myths, archetypes, Romanian literature, Dumitru Radu Popescu

KLÚČOVÉ SLOVÁ: mýty, archetypy, rumunská literatúra, Dumitru Radu Popescu

1. PRIENIK REÁLNEHO A FANTASTICKÉHO

Súčasný rumunský autor Dumitru Radu Popescu (*1935) je tvorcom obdivuhodného množstva diel rôznorodých žánrov, pričom ani

v jednom kvalitou nezaostáva za ostatnými. Od svojho vstupu do literárneho sveta sa presadil ako prozaik, esejista, dramatik, scenárista a publicista a získal si priazeň čitateľov aj kritiky neustálym napredovaním, originalitou, schopnosťou tvoriť pútavý dej a zároveň bohatú typológiu postáv, experimentovaním s literárnymi postupmi, prienikom moderného a tradičného a tiež svojou všadeprítomnou autentickosťou. Bol jedným z najvýraznejších reprezentantov generácie, ktorá debutovala na prelome 50. a 60. rokov, kam patrili aj také zvučné mená ako Eugen Barbu, Fănuș Neagu či Nicolae Breban. Rumunská literatúra mala v tomto období v spoločnosti výsadné postavenie, pretože istým spôsobom utvárala verejnú mienku. Podliehala síce cenzúre, no niektorí spisovatelia si nachádzali spôsoby, ako uniknúť pred ňou a pred estetickou doktrínou doby napríklad tým, že do svojej prózy nechávali vstúpiť predstavy a fantázie, mystiku a podobenstvá, pohanskú mytológiu a symboliku. K takýmto spisovateľom patril aj Dumitru Radu Popescu, známy najmä pod skráteným umeleckým menom D. R. Popescu, ktorým sa pravdepodobne chcel odlíšiť od ostatných nositeľov pomerne rozšíreného rumunského priezviska.¹

Najväčší vplyv na charakter jeho prozaických textov mal spočiatku William Faulkner, ktorý sa začal v 60. rokoch prekladať do rumunčiny a celkovo mal v rumunskej literatúre veľký ohlas. Tento vplyv sa prejavoval aj v tom, že D. R. Popescu a ďalší autori rumunského modernizmu volili za rozprávačov postavy detí, bláznov alebo pijanov predstavujúcich morálnu čistotu. (VAJDOVÁ, PÁLENÍKOVÁ, KENDERESSY, 2017: 335) D. R. Popescu dokonca do istej miery vytvoril aj svoju vlastnú Yoknapatawphu v podobe pomyselného trojuholníka Câmpuleț – Turnuvechi – Pătârlagele. Okrem Faulknera ho literárni kritici často prirovnávajú ku Gabrielovi Garcíovi Márquezovi, Fiodorovi M. Dostojevskému, Jeanovi Paulovi Sartrovi, Ernestovi Hemingwayovi či Jeromovi D. Salingerovi a jeho významné miesto v európskej aj svetovej literatúre dosvedčujú aj početné preklady do cudzích jazykov.²

¹ Medzi nich patria aj ďalší poprední súčasní autori ako Petru Popescu a Simona Popescu.

² Bol preložený do angličtiny, nemčiny, španielčiny, francúzštiny, taliančiny, ruštiny, poľštiny, češtiny, slovenčiny, srbčiny, japončiny a mnohých iných jazykov.

Zaradiť Popescovu tvorbu do typológie súčasnej rumunskej prózy je komplikované, ba priam nemožné, preto sa aj názory kritikov rôznia – niektorí jeho najúspešnejšie obdobie (70. a 80. roky) nazývajú umeleckým realizmom (SIMION, 1998: 75), iní magickým realizmom (CIOBANU, 1975: 144), mýtickým realizmom (VLAD, 1983: 204), ontologickým realizmom (ȚEPOSU, 1983: 153) alebo niečím medzi realizmom a fantastickou literatúrou (LEONTE, 1989: 133). Popredný rumunský literárny kritik Eugen Simion výstižne skonštatoval, že D. R. Popescova tvorba „*spravidla spája tri prvky: zmysel pre tajuplnosť a veľkoleposť, bohatú zápletku a priamo v srdci realistického písania tróni poetickosť, ktorá sa prejavuje autorovou náklonnosťou k symbolom.*“ (1998: 74)

Autorove diela sa vyznačujú tenkou hranicou medzi skutočným a fantastickým, zároveň však kruto a pravdivo zobrazujú svet naokolo. Návrat k mýtu, fascinácia snami a posadnutosť plynutím času naozaj približuje autorov prozaický svet aj k najväčším témam fantastickej literatúry, tieto prvky sú však len odrazom autorovej vízie, že v živote sa skutočnosť vždy mieša s fantáziou. Paul Cernat (2015: 19) vo svojej štúdií o Popescovej tvorbe skonštatoval, že „*to, čo na prvý pohľad vyzerá ako realistické, sa stáva mýtickým či biblickým.*“ Mircea Moș (2015: 32) zase poznamenáva, že napriek autorovej tendencii miešať realitu so symbolmi, mýtmi a archetypmi nemožno hovoriť o čisto mýtckej próze, ide skôr o zdôraznenie všadeprítomného napätia medzi skutočným a mýtickým svetom. Vo všeobecnosti sa dá povedať, že je realistickým autorom, ktorý má blízky vzťah k mýtom, uvedomuje si ich dôležitosť, a preto ich vo veľkej miere vsúva aj do svojej tvorby.

Na próze D. R. Popesca kritiku odjakživa najviac priťahovali charakterové vlastnosti postáv, štylistika, dialógy, motívy a antické či biblické mýty, ku ktorým sa opakovane vracia. V jeho epickom svete nájdeme širokú zbierku typológií postáv, od dedinčanov po intelektuálov, od racionálne zmýšľajúcich jedincov po bláznov. Či už sa jeho príbehy odohrávajú v dedinskom, alebo mestskom prostredí, vždy sú ako obrovská skladačka mnohých skrytých, ale vnímateľných realít pretkaných neočakávanými vpádmi nadprirodzených prvkov.

2. PODOBY MÝTU

Jedným z najdôležitejších zdrojov Popescovej tvorby sú bezpochyby univerzálne archetypy, i keď sa na ne zameriaval čisto z tematického hľadiska. Jeho nezameniteľný prozaický svet sa vyznačuje prepájaním svetových rozprávok s domácimi mýtmi, pomocou ktorých vyjadruje konkrétnu historickú realitu. Tak tradičné, ako aj moderné prostredie je nasiaknuté prítomnosťou folklóru, tradičného zmýšľania a dávnych povier a zvykov. Mýtus tiež zastáva významné miesto, či už ide o biblické mýty a postavy ako Jonáš, Noe, Mojžiš, alebo o klasické mýty, spomedzi ktorých môžeme spomenúť Elektru a Antigonu.

Pojem mýtus sa však plynutím času a pribúdaním prác literárnych teoretikov postupne rozširoval, až začal zahŕňať také široké literárne zovšeobecnenia, zvyčajne nazývané „odveké obrazy“, akými sú napríklad Don Juan, Faust, Don Quijote, Hamlet či Robinson Crusoe. O mytologickosti Robinsona hovorí napríklad Ian Watt (1962: 85), keď ho čisto figurálne porovnáva s mytologickými kultúrnymi hrdinami. To však nie je jediný dôvod, prečo si Robinson a obdobné postavy vyslúžili spojenie s mytológiou. Spôsobuje to aj fakt, že poslúžili ako paradigmy pre ďalšiu literatúru, takže sa znova a znova opakujú v pokusoch o umeleckú interpretáciu týchto literárnych typov. Niektorí literárni vedci v tomto zmysle stavajú na rovnakú úroveň používanie tradičných mýtov a literárnych obrazov a sujetov vytvorených inými spisovateľmi. John White (1971: 185) v rozsiahlom diele o mytológii v modernej literatúre uvádza ako príklady prvotných modelov nielen pôvodné mýtické postavy ako Kain a Ábel, Oidipus, Odyseus, Orfeus a pod., ale aj novšie postavy ako Othello, Rómeo, Lady Macbeth či už spomínaný Don Juan. Noemi Bomher (2002: 94) takýto typ postáv nazvala literárnymi mýtmi, pričom v jej ponímaní si literárne mýty požičiavajú motívy a obrazy z tradičných mýtov a obaľujú ich príbehom, ktorý sa potom sám stane v ľudskom povedomí vďaka opakovanému používaniu mýtom.

V Popescovej próze sa vyskytujú všetky spomínané druhy mýtov, pričom vo väčšine prípadov platí, že ich groteskným zobrazením vyvracia, no zároveň ich svojou modernou verziou opäť potvrdzuje.

Tragický pohľad na existenciu vidno už v autorových prvých prózach poznačených vojnou a povojnovým obdobím, ich tragickosť

však kamufloval lyrizmus a chýbal im tak mýtický charakter. Zlom nastáva v novele *Túžba* (1988; *Dor*, 1966), ktorú Cornel Ungureanu (2014: 64) považuje za prienik gréckej tragédie a Shakespearových hier. Úvodná scéna predstavuje mladú dievčinu Lenu, ktorá sa snaží vyšetriť otcovu smrť. V tejto časti príbehu možno badať aj podobnosť so Sadoveanovým románom *Vrchárka* (1978; *Baltagul*, 1930), pričom miesto Victorie Lipan by mohla prevziať aj Lena, aj Lenina matka. D. R. Popescu sa však rozhodol ubrať iným smerom a zakomponoval do poviedky oveľa zložitejšiu zápletku. K otcovej vražde sa napokon prizná Lenin partner Milu, ktorý s ním mal už v minulosti nehody a údajne ho po vyhrotenej hádke zabil v sebaobrane. Intuícia a zhuk rôznych zvláštnych okolností a znamení však presvedčili Lenu zaoberať sa prípadom ďalej. Po vzore mýtu o Elektre vysvitne, že Lenin partner bol v skutočnosti zaľúbený do jej matky a otcova smrť nebola nehoda, ale plán zosnovaný tajnými milencami. Záver poviedky zobrazuje tehotnú a osamelú Lenu zdrvenú svojim nešťastím.

Podobne by sa dala charakterizovať autorova najprekladanejšia poviedka *Șla clivo Anastázia* (1989; *Duios Anastasia trecea*, 1967), označená Răzvanom Voncom (2000:11) za jednu z desiatich najlepších rumunských poviedok všetkých čias. Mýtus o Antigone je zasadený do bežného života dediny na brehu Dunaja, v ktorej Nemci zastrelia srbského partizána a nechajú ho mŕtveho ležať uprostred cesty. Skutočná dráma sa začne, keď sa Anastázia v duchu tradícií rozhodne napriek nesúhlasu dedinčanov mŕtveho pochovať. Lyrizmus starších próz v tejto poviedke nahrádza groteska, čo sa napokon stane aj autorovým poznávacím znakom, pričom v neskorších prózach sú mýty až zironizované. (VONCU, 2015: 21) Dejová línia je surreálna a pretkaná zvláštnymi obrazmi a vidinami, ktoré narúšajú racionálne vnímanie reality. Hlavná postava v duchu gréckej tragédie zomiera práve pre svoju snahu zachovať posvätnú tradíciu, jej bizarná smrť v latríne však vyvoláva skôr smiech než ľútosť.

Vysoko oceňovaný román s názvom *F* (F, 1969) a celý románový cyklus, ktorý ním započal, je už na prvý pohľad presýtený archetypmi a viacerými druhmi mýtu. Biblický mýtus je do diela zakomponovaný prostredníctvom postavy menom Noe, ktorá stavia loď a verne čaká na potopu, okrem toho je tu výrazný aj motív rajskej záhrady; filozofický mýtus stelesňuje machiavelistický

starosta obce a prejavuje sa aj autorovou posadnutosťou Dürrenmattovou filozofiou zločinu; rozprávkový mýtus je zobrazený pomocou postavy Baby Cloanţy (rumunský ekvivalent slovenskej Ježibaby); literárny mýtus možno badať v napodobnení Eliadeho *Svätojánskej noci* (2000; *Noaptea de Sânziene*, 1955); a nechýbajú ani témy klasických mýtov, ako je láska, smrť a bytie, pričom by sme ich, samozrejme, mohli nájsť ešte omnoho viac. Autor opäť dokazuje svoju sčítanosť a vynikajúcu orientáciu v domácej aj svetovej literatúre a mytológii, Marius Miheţ (2020: 9) si uňho dokonca všimol aj inšpiráciu príbehom z čínskej mytológie o súrodencoch-manželoch Fo Hi a Nü Wa založenom na troch motívoch, ktoré sú podľa neho samotnými stavebnými prvkami D. R. Popescovho vesmíru: zlo, ženy a chaos.

Keďže mýty a archetypy sú produktami kolektívneho nevedomia, žiadalo by sa spomenúť aj rozprávkové prvky v Popescovej prozaickej tvorbe.³ Pristúpil k nim podobne ako k mýtom, zachoval dobre známu štruktúru rozprávok – v rámci románu *Ladový most* (Podul de gheaţă, 1982) je to napríklad *Červená čiapočka* –, ale spôsobom typickým pre postmodernizmus pozmenil ich odkaz a spravidla aj koniec – na rozdiel od typického rozprávkového sveta, kde dobro vždy zvíťazí nad zlom, vyvrcholenia Popescových „rozprávok“ bývajú tragické.

Z mytologického hľadiska sú zaujímavé aj Popescove eseje z cyklu *Oféliin komplex* (Complexul Ofeliei, 1998), najmä prvá esej, podľa ktorej nesie zbierka názov. Dalo by sa hovoriť o akejsi minixegéze Shakespearovho Hamleta, autor sa však nehrá na shakespearológa, pretvára dielo na dramaticko-esejistický palimpsest, z ktorého napokon vyplynie tá istá pravda, ktorú vyjadril pôvodný autor – Oféliin komplex bol založený na nedostatku lásky. D. R. Popescu, taktiež skúsený dramatik, ilustruje obskúrne vzťahy medzi niektorými postavami (napríklad Polonius – Ofélia), pričom novými argumentami poukazuje na komplexnosť, hodnotu a nadčasovosť tohto klasického anglického diela. Okrem iného do textu zakomponoval aj rumunské historické osobnosti, ktoré sa časom stali priam mýtickými, ako napríklad metropolitu Atanasia zo Sedmohradska,

³ „Pohádky jsou nejčistším a nejjednodušším výrazem kolektivně nevědomých psychických procesů. Pohádky zobrazují archetypy v jejich nejjednodušší, nejhnutnější a nejpřesnější podobě.“ (FRANZ, 2015: 15)

a nechýbajú ani známe postavy folklóru, ako je Rumunmi milovaná ovečka Miorița z rovnomennej balady a menej obľúbená Baba Cloanța. Ako sme spomínali vyššie, autor sa inšpiroval Shakespearom vo viacerých dielach, pričom za zmienku stojí aj román *Ti dvaja pred horou Tebea* (*Cei doi din dreptul Tebei*, 1973), kde sa odvoláva na tragickú lásku Rómea a Júlie a zároveň pretvára biblický mýtus o Kainovi a Ábelovi.

ZÁVER

O tom, čo autora vedie k tomu, aby sa opakovane vracal k archetypom a pretváral známe mýty, môžeme len polemizovať. Mohlo by ísť o zvyk vybudovaný ešte za čias socializmu, keď sa pokúšal uniknúť schematizmu, prípadne, ako tvrdí Marin Aiftincă, „*sa snaží odpovedať na neutíchajúcu a vážnu otázku úniku z labyrintu dejín a vstupu do ríše pravdy, dobra a slobody. Týmto duševným dobrodružstvom próza Dumitra Rada Popesca odhaľuje pomocou bezprecedentného realizmu a humoru občas hraničiaceho s cynizmom ľudskú existenciu, ktorá sa opakovane degraduje.*“ (2015: 17) Toto tvrdenie nadväzuje na skutočnosť, že D. R. Popescu sa výrazne inšpiroval odborným dielom Mirceu Eliadeho o archetypoch a večnom opakovaní a koniec koncov aj jeho fantastickou prózou, ktorá rieši rovnaké problémy.

Viacerí literárni kritici si všimli, že D. R. Popescu sa vo svojej próze zaoberá existenciálnym problémom ľudskej bytosti traumatizovanej už existujúcimi mýtmi, a preto sa ich pokúša interpretovať z iného uhla pohľadu, prípadne ich „vylepšiť“, aby boli aktuálne aj pre moderného človeka. (COPCEA, 2018: 106) V kontexte znovuobjavovania a pretvárania už známych mýtov ponúkajú D. R. Popescove diela psychologický a morálny humanistický odkaz (moralizátorský postoj je typický pre sedmohradských autorov), ktorý dodáva všadeprítomnému faustovskému mýtu osobitný historicko-sociálny pohľad. Rovnako, ako to vidíme u Eliadeho, sa mýtus stáva epickým jadrom Popescovej prozaickej tvorby, ktoré rozvíja a dotvára pomocou svojho jedinečného citu pre písanie.

BIBLIOGRAFIA

- AIFTINCĂ, Marin (2015): *Fugit irreparabile tempus*. In: *Academica*, 8-9, 17-18.
- BOMHER, Noemi (2002): *13 pași spre bucuria lecturii*. Iași, Universitas XXI.
- CERNAT, Paul (2015): *Mări sub pustiuri. Note despre literatura lui D.R. Popescu*. In: *Academica*, 8-9, 19-20.
- CIOBANU, Nicolae (1975): *Incursiuni critice*. Timișoara, Editura Facla.
- COPCEA, Florian (2018): *Ipostazele nonficțiunilor lui Dumitru Radu Popescu*. In: *Philologia*. 3-4, 105-109.
- GLODEANU, Gheorghe (2015): *D. R. Popescu și provocările fantasticului*. In: *Tribuna*, 311, 24-25.
- FRANZ, Marie-Louise (2015): *Psychologický výklad pohádek*. Praha, Portál.
- LEONTE, Liviu (1989): *Prozatori contemporani, vol. II*. Iași, Editura Junimea.
- MIHEȚ, Marius (2020): *D.R. Popescu și distopia balcanică*. In: *Luceafărul de dimineață*, 8, 9.
- MOTȚ, Mircea (2015): *Tânărul D.R. Popescu*. In: *România literară*, 30, 5-7.
- POPESCU, Dumitru Radu (1998): *Complexul Ofeliei*. București, Editura Viitorul Românesc.
- POPESCU, Dumitru Radu (2000): *F*. București, Editura Gramar.
- POPESCU, Dumitru Radu (1988): *Modrý lev*. Bratislava, Smena.
- POPESCU, Dumitru Radu (1989): *Šla clivo Anastázia*. In: *Stratení v Balkánii*. Bratislava, Slovenský spisovateľ.
- POPESCU, Dumitru Radu (1976): *Vânătoarea regală*. Bukurești, Editura Eminescu.
- SIMION, Eugen (1998): *Scriitori români de azi, vol. IV*. Bukurești, Litera.
- UNGUREANU, Cornel (2014): *Zilele și nopțile săptămânii. O introducere în opera lui D. R. Popescu*. Craiova, Editura Scrisul Românesc.
- VAJDOVÁ, Libuša – PÁLENÍKOVÁ, Jana – KENDERESSY, Eva (2017): *Dejiny rumunskej literatúry*. Bratislava, AnaPress.
- VONCA, Răzvan (2000): *Continental D.R.* In: POPESCU, Dumitru Radu *F*. Bukurești, Editura Gramar.
- VONCA, Răzvan (2015): *Prozatorul, gazetarul și sinteza genurilor*. In: *Academica*, 8-9, 21-27.
- WATT, Ian (1962): *The Rise of the Novel*. Berkeley, University of California Press.

WHITE, John (1971): *Mythology in the Modern Novel. A Study of Prefigurative Techniques*. Princeton, Princeton University Press.

Klaudia Donková

Katedra romanistiky, Filozofická fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

Gondova 2, 811 02, Bratislava, Slovenská republika

klaudiadonkova@gmail.com